

УДК 82-94.09

Громик А., асист.

Чернів. нац. ун-т імені Юрія Федьковича, Чернівці

ЖИТТЄПИС ЯК МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

Статтю присвячено функціонуванню біографічного наративу та біографічного дискурсу в гуманітарних науках з метою з'ясування особливостей міждисциплінарного підходу до дослідження біографії, зокрема в перехресних студіях, здійснених фахівцями з суспільних наук та літературознавства. Наголошено на різниці між змістами понять “біографічний наратив” та “біографічний дискурс”, вказано на відмінність наукових методик, які їх вивчають як у художньому, так і в нехудожніх текстах. Окрему увагу приділено використанню у дослідженні життєписів дискурсивного аналізу. Розглянуто термін Д. Меніно “біографічне”, який виступає в дослідженні біографічного дискурсу точкою перетину між літературознавчими та суспільними науками.

Ключові слова: біографія, біографічне, біографічний наратив, біографічний дискурс, дискурсивний аналіз.

В гуманітаристиці останніх десятиліть помітна тенденція не лише до схрещення теоретико-методологічних підходів різних дисциплін, а й до “запозичення” наукових об'єктів, традиційно досліджуваних іншою науковою галуззю, або концептів, створених суміжною наукою. Дослідницькі студії біографії, на яку натрапляємо як у художніх, так і в наукових, філософських, релігійних, публіцистичних, дидактичних та ін. текстах, особливо виразно відбивають цей напрям. Мета нашої розвідки — з'ясувати особливості міждисциплінарного підходу до дослідження біографічної оповіді, зокрема в перехресних студіях, здійснених фахівцями з суспільних наук та літературознавства. А предметом їх вивчення виступає передусім співвідношення, взаємовплив і розрізнення в художніх та нехудожніх текстах, які містять життєписи, наукової вірогідності як раціонального, художньої вигадки як фікціонального й символічного як сакрального.

В суспільних науках біографія (як біографічний наратив або життєпис) виступає насамперед топосом напруженості між науковим (раціональним, об'єктивним) і вигаданим (фікціональним, суб'єктивним). Разом із тим, кожна із соціальних дисциплін виділяє в ній свій предмет вивчення, який залежить здебільшого від суспільного або індивідуального контексту, тобто від умов творення життєписа, від об'єкта й суб'єкта та цільового призначення біографічного наратива. Так, французький суспільствознавець І. Піно окреслює поняття біографії “як спробу вибудувати суб'єкт біографії, надаючи

йому діахронічного зображення. Це пошук і побудова змісту на основі особистих часових фактів, кожен з яких акцентує увагу на певних аспектах життя суб'єкта" [1: 23]. Дослідниця біографій різних соціальних груп Ш. Бюлер акцентувала увагу на тому, що життєвий шлях – це процес саморозвитку людини, який здійснюється у висліді усвідомлення нею власних можливостей в різноманітних життєвих ситуаціях. У зв'язку із цим, у соціології використовуються поняття біограми, яке означає розповідь про власне життя, написану людиною, котра представляє певну соціальну групу, й укладену відповідно до конкретної схеми, заданої дослідником. При цьому, одна біографія – ще не біограма, вона стає такою лише у низці біографій інших представників тієї ж соціальної спільноти.

Якщо біограма вивчається соціологами, то індивідуальна історія життя цікавить психологів. Фахівці з диференційної психології А. Ковальова ("Психологія характеру", 1969), Н. Левітова ("Психологія особистості", 1970), В. Мясішева ("Психічні особливості людини. Характер. Здібності", 1957), використовували життєпис з метою психодіагностики. Ще в першій чверті ХХ ст. так званий біографічний метод, як база розвитку особистості в мікро- і макросоціальних ситуаціях, знайшов своїх прихильників у галузі гуманістичної психології (М. Рибніков "Біографії та їх дослідження", 1920). Спочатку вчені обмежувалися ретроспективним описом минулих етапів життя людини або викладом життєвого шляху історичних персонажів минулого. Надалі біографічний метод почав залучати аналіз теперішніх та ймовірних у майбутньому подій (майбутня автобіографія, керована фантазія, графіки життя, каузо-метрія), а також дослідження кола спілкування (додаткові біографії, лінії відносин суб'єкта). Психологічні науки, які звертаються до біографічного наратива, вивчають також пам'ять як інструмент передачі даних, задаються онтологічними питаннями, вивчають духовно-релігійну проблематику, порушують питання етики. Біографічний наратив, який використовується в суспільних науках, може мати також дидактичне значення. Нерідко форми біографічного наратива набувають релігійні тексти (наприклад, життєписи й агіографії з Біблії або Корану). Питання символічного як сакрального в біографічних текстах вивчають сучасні французькі соціологи Д. Берто ("Ідеологія біографії", 1976) та П. Бурдьє ("Ілюзії біографії", 1986).

Вже із зародженням історіографії в античні часи та появою перших життєписів приблизно в цю ж добу, виникає питання про розмежування їх форм, змісту та перформативного призначення. Історія – це зібрання часових фактів, тоді як біографія оперує категорією "біос", тобто описує людину та пов'язані з нею факти суспільного життя, а також висвітлює переконання, які стосуються індивіда залежно від його соціальної функції (в античну добу йдеться зазвичай про життєписи правителів, митців, політичних діячів тощо, тобто представників панівних прошарків суспільства). Враховуючи той факт, що давні греки ототожнювали людину із соціумом, античні біографічні твори часто поєднували вигадку та реальність, анекдотичні елементи, елегії, створюючи по-суті жанрові характеристики агіографії, які ми зустрічаємо у життєписах святих. У XVI-XVIII ст. біографія стає невіддільною складовою історії. Проте, в кінці XIX на початку XX ст. відбувається жанрове розмежування між загальною історією та історією індивідуальною, оскільки історичну науку цікавить еволюція ідей, історія суспільств, історичні структури, а історія життя індивіда переходить до царини історичного роману. Але наприкінці XX ст., незважаючи на те, що основою історіографії стає об'єктивність, біографічні тексти знову

стають складовою історіографічного жанру. Дебати з приводу співвідношення в них загально-об'єктивного та індивідуально-суб'єктивного актуальні й донині.

Історіографічні праці застосовують біографічний наратив, щоб донести до реципієнта інформацію про суспільно-історичні факти певного періоду. Адже історіографія як соціальна наука – це один із способів соціума довірити певним його членам місію правдивого відтворення історії. Тому біографічний наратив, як і будь-який історичний наратив, має також функцію відтворення й передачі колективної пам'яті. Сучасна історіографія використовує усні свідчення, письмові документи, епістолярії, світліни, архіви, збирає об'єктивні дані щодо певної реальності, а біографічний наратив постачає додаткові ресурси за умов відсутності або проблематичності перших.

Відомий французький соціолог П. Бурдьє в науковій праці “Ілюзія біографії” зазначає, що “історія життя – це одне з понять, яке швидко й міцно увійшло в суспільний науковий простір; спочатку ним активно почали послуговуватися етнологи, а невдовзі – й соціологи. Отже, біографія – це сукупність індивідуальних подій, викладених як історія або оповідь про історію життя” [2: 69]. Таким чином, вивчення біографії демонструє принаймні два основних окремих об'єкта – біографічний наратив (“історія життя”) і біографічний дискурс (“оповідь про історію життя”). Фахівці з мовознавства Е. Бенвеніст (“Загальна лінгвістика”, 1974) та Ж. Женет (“Фігури II”, 1969) запропонували розрізнення між діакронією оповіді (наративу) та планом дискурсу, протиставляючи об'єктивність оповіді суб'єктивності дискурсу. Суб'єктивний дискурс пов'язаний із наявністю “я”, “ти”, “тут”, “сьогодні” та вживанням певних дієслівних часів (це, зокрема, теперішній час). Отже, під біографічним дискурсом розуміємо *зображення* біографії або *зображення* історії життя – тоді, як сама біографія на рівні нарації зображує події. План дискурсу пов'язаний із історичною епохою, соціальним і культурним контекстом. Якщо французький філософ М. Фуко характеризує дискурс, “як насилля, яке ми здійснюємо над речами” [3: 80], а отже той, хто говорить, висловлюється в рамках дискурсу, то біографічний дискурс пов'язаний із нормативним уявленням про життя певного індивіда в конкретному суспільстві.

У своїх теоретичних працях французький дослідник функціонування дискурсу в мові та літературі Д. Менгно поєднує дискурсивний аналіз та філософію. Досліджуючи біографічний дискурс у філософських текстах, він уводить поняття “біографічне” (“Життя у творі. Біографічне у філософському дискурсі”, 2012). На його переконання, наявність життєписа у філософському творі – це не лише “життя відбите у творі” (я оповідаю про себе, коли міслю), “не життя всупереч твору” (я оповідаю про себе попри абстрагування від себе самого), а “життя, яке утворює оповідь”: я пишу філософію як життя. Отже, в теоретичній думці Д. Менгно “біографічне” виступає агентом творення в будь-якому тексті біографічного дискурсу. Д. Менгно є автором робіт, присвячених дискурсивному аналізу, де він пропонує вивчати філософські тексти з точки зору висловлювання (фр. “*énonciation*”). На прикладі доробка відомого французького раціоналіста Р. Декарта дослідник пропонує розрізняти три типи існування: *існування філософа*, *філософське існування* та *філософічне існування*. *Існування філософа* складається з біографічних даних, документів, хронологічних меж, подій, посилань на місце, обставин або умов існування (умовно позначається як “Рене”). *Філософське існування* означає відбір та впорядкування біографічних даних всередині дискурсу самим філософом або іншою особою, що вписується в дискурсивні рамки різних жанрів – це сповідь, нехудожній життєпис,

інтелектуальна біографія або біографія філософів, тексти з історії філософії, статті з філософських словників (умовно позначається як “Рене Декарт”). *Філософічне існування* – це ідеальне життя мислителя або інтелектуала, який віддає свої думки на службу людству (умовно позначається як “Декарт”).

Отже, “біографічне” є агентом взаємодії (взаємопроникнення) цих трьох типів *існування*, у висліді чого спочатку подія перетворюється на етичну дію, далі етична дія продукує концепти, і врешті-решт ритм продукування концептів визначає етапи історії. Тому “біографічне” сприяє увиразненню саме того, чим є філософія та філософічне існування, словами дослідника – “це лабораторія форм життя, які є також формами думок, котрі філософські твори перетворюють на дієву теоретичну доктрину” [4: 133]. При цьому, філософська доктрина функціонує не як абстрактна система концептів, а як матеріально (тобто у формі тексту) транскрибований дискурс. Оскільки мовознавчий дискурсивний аналіз зазвичай застосовується для тлумачення художніх текстів, поняття “біографічне” виступає у дослідженні біографічного дискурсу своєрідною точкою перетину між літературознавчими та суспільними науками. А предметом дискурсивного аналізу виступають тут еволютивність висловлювача в конкретному полі висловлювання; критерії та форми встановлення призначення висловленого (фр. “*vocation énonciative*”); розрізнення між особою, письменником та скиптором; явище паратопії тощо.

Таким чином, вивчаючи життєпис у художньому творі, слід розрізняти біографічний наратив та біографічний дискурс. Якщо дослідження біографічного наративу вимагатиме застосування, приміром, літературознавчих наратологічних методик, то для студії біографічного дискурсу дієвими теоретичними інструментами можуть стати мовознавчий дискурсивний аналіз, філософський концепт “біографічне”, а також здобутки інших гуманітарних наук, які приділяють увагу перформативній функції життєписів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Pineau G., Le Grand J.-L. Les Histoires de vie / Gaston Pineau, Jean-Louis Le Grand. — Paris : P.U.F., 1993. — 126 p. (Que sais-je ?)
2. Bourdieu P. Illusion biographique / Pierre Bourdieu // Actes de la Recherches en sciences sociales. — Paris : Le Seuil, 1986. — Vol. 62-63. — P. 69-72.
3. Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности / Мишель Фуко. — М. : Касталь, 1996. — 448 с.
4. Cossutta F., Delormas P., Maingueneau D. La vie à l’oeuvre. Le biographique dans le discours philosophique / Frédéric Cossutta, Pascale Delormas, Dominique Maingueneau. — Limoges : Lambert-Lucas, 2012. — 150 p.
5. Берто Д. Полезность рассказов о жизни для реалистической и значимой социологии / Даниель Берто // Биографический метод в изучении постсоциалистических обществ. Материалы Международного семинара. — Санкт-Петербург, 14—17 ноября, 1996. — СПб : ЦНСИ. — С. 14—22.
6. Борисенкова А. Теория повествования Поля Рикера: от нарративной организации опыта к нарративным основаниям научного знания / Анна Борисенко // Социологическое обозрение. — М. : НИУ ВШЭ, 2007. — № 1. — Т. 6. — С. 55—63.

7. Волинская А. Биографический дискурс в русской литературе XIX–XX веков (от реалистического романа к модернистскому) / Алина Волинская. — М. : Изд. Дом Высшей школы экономики, 2013. — 56 с. (Философия и исследования культуры)
8. Женетт Ж. Фигуры / Жерар Женетт. — М. : Изд.-во им. Сабашниковых, 1998. — Том 1—2. — 944 с.
9. Ємельянова Т. Біографізм як засіб інтерпретації творчої індивідуальності : Макс Дессуар / Тетяна Ємельянова // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: щоквартальний науковий журнал. — К. : Міленіум, 2011. — № 1. — С. 24—28.
10. Ковалев А. Г. Психология личности / Александр Ковалев. — М. : Просвещение, 1970. — 289 с.
11. Левитов Н. Д. Психология характера / Николай Левитов. — М. : Просвещение, 1969. — 424 с.
12. Логинова Н. А. Жизненный путь человека как проблема психологии / Наталья Логинова // Вопросы психологии, 1995. — № 1. — С. 103—109.
13. Моцко В. Ю. Биографический метод и проблема психологии личности ученого / В. Ю. Моцко // Вопросы психологии, 1994. — № 2. — С. 131—141.
14. Мясищев В. Ковалев А. Психические особенности человека. Характер, способности / Владимир Мясищев. Александр Ковалев. — М. : Просвещение, 1957. — Т. 1. — 264 с.
15. Рыбников Н. Биография и их изучение / Николай Рыбников. — М. : Просвещение, 1920. — С. 40.
16. Benveniste E. Problèmes de linguistique générale / Emile Benveniste. — Paris : Gallimard, 1974. — 288 с.
17. Buisson F. Nouveau dictionnaire de pédagogie et d’instruction primaire / Ferdinand Buisson. — Paris : Librairie hachette, 1911. — 2095 p.
18. Gefen A. La littérature : une biographie / Alexandre Gefen // Acta fabula, vol. 9, n 8, Essais critiques, Septembre 2008. Режим доступа: <http://www.fabula.org/revue/document4509>
19. Paillot P. Méthode biographique et entrepreneuriat Application à l’étude de la socialisation entrepreneuriale anticipée / Philippe Paillot // Revue de l’Entrepreneuriat. — Bruxelles : De Boeck Supérieur, 2003. — № 1. — Vol. 2. — P. 19—41.
20. Robin J.-Y., Maumigny-Garban B., Soëtdard M. Récit biographique / Jean-Yves Robin. Bénédicte de Maumigny. Michel Soëtdard. — Paris : Le Harmattan, 2004. — Т. 1. — 169 p.

Громик А., ассист.

Чернов. нац. ун-т имени Юрия Федьковича, Черновцы

ЖИЗНЕОПИСАНИЕ КАК МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЙ ОБЪЕКТ ИССЛЕДОВАНИЯ ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

Статья посвящается функционированию биографического нарратива и биографического дискурса в гуманитарных науках с целью определения особенностей междисциплинарного подхода в изучении биографии, особенно в перекрестных студиях, которые осуществляются специалистами социальных наук и литературоведения. Подчеркнута разница между содержанием понятий “биографический нарратив” и “биографический

дискурс”, указано отличие научных методик, которые их изучают как в художественных, так и не художественных текстах. Отдельное внимание уделено использованию в исследовании жизнеописаний дискурсивного анализа. Рассмотрен термин Д. Менгено “биографическое”, который выступает в исследовании биографического дискурса точкой пересечения между литературоведческими и социальными науками.

Ключевые слова: биография, биографическое, биографический нарратив, биографический дискурс, дискурсивный анализ.

Hromyk A., assistant professor

Yuri Fedkovych Chernivtsi national university, Chernivtsi

LIFE STORY AS AN INTERDISCIPLINARY OBJECT OF STUDY IN THE HUMANITARIAN SCIENCES

The article deals with the problem of functioning of the biographical narrative and the biographical discourse in the humanitarian sciences with the aim of determination of the interdisciplinary approach to the biographical research, particularly in the crossing studies realized by the authority in the field of the humanities and literature. Attention is paid to the difference between the definitions of biographical narrative and the biographical discourse.

Key words: *the biography, biographique, the biographical narrative, the biographical discourse, discourse analysis.*